

Kaynakça Gösterimi / Citation:

APA: Dağlı, A. (2021). Âşıklık Geleneğinin Kutsiyeti ve Kadın Âşıklarda Aile Kavramı. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14): 135-160.
<https://doi.org/10.34086/rteusbe.984955>

Chicago: Dağlı, Ahmet. “Âşıklık Geleneğinin Kutsiyeti ve Kadın Âşıklarda Aile Kavramı.”
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8/13 (2021): 135-160.

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN KUTSİYETİ VE KADIN ÂŞIKLARDA AİLE KAVRAMI¹

The Holiness of the Minstrel Tradition and the Concept of Family in Trobairitz

Ahmet Dağlı

Dr.Öğr.Üyesi Ahmet Dağlı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, ahmetdagli@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3166-2544

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21 Aralık / December 2021

Yayımlanma Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2021

İntihal: Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve intihal taramasından geçmiştir.

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
/ Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Graduate Studies, Rize, 53100 Turkey.
All rights reserved. E-ISSN: 2149-2239

¹ Bu çalışma 5 Mart 2020’de KADEM tarafından düzenlenen 6. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi’nde sunulan “Son Yüzyıl Kadın Âşıkların Şiirlerinde Aile Kavramı” başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

ÖZ: Her toplumun dünyayı algılayışını, kültürel kodlarını, edebî eserlerinde görmek mümkündür. Türklerin edebî karakterinin temeli, Orta Asya’da kendi öz kültüründen ürettiği Ozan-Baksı geleneğidir. Ancak Türkler altı bin yıllık geçmişinde Orta Asya, Anadolu, Balkanlar, Arap toprakları, Afrika, Avrupa gibi geniş bir coğrafyada yaşamıştır. Bu da farklı kültür ve edebiyatlarla etkileşimin önünü açmıştır. 10. yüzyıl sonrasında İslâm dininin kabulü, Gök tanrı inancına dayalı bozkır medeniyeti için büyük çaplı dönüşümün başlangıcı olmuştur. 10-16. yüzyıllar arasında Anadolu’da tarikatlar aracılığıyla dini-tasavvufî bir hayat, yaygın şekilde yaşanmıştır. Anadolu tasavvufu olarak tanımlayabileceğimiz bu kültür, Orta Asya Şamanlık kültürüyle tasavvufî hayat felsefesinin sentezlenmesiyle oluşan yeni hayat biçimidir. Sonrasında başlayan Âşık edebiyatı günümüze kadar gelir. Geleneğe Şamanlıktan günümüze devam eden önemli bir özellik, şiire ve şaire atfedilen olağanüstülüktür. Gök tanrı inancının din adamı, şairi olan ve doğaüstü özellikleri olan şamanlar, İslam’ın kabulünden sonra yerini velilere, sonrasında ise âşıklara bırakmışlardır. Bu anlamda Anadolu âşıklık geleneğinde halk arasında bu kişilerin manevî-ruhanî yönlerinin olduğu şeklinde inanış hep var olmuştur. Onların maddi-cismanî aşktan manevî aşka yükseldiklerine, saz çalıp söylemeyi de pîr ya da Hızır’ın elinden bade içerek ilahî vasıtalarla öğrendiklerine inanılır. Bu sebeple de onların şiirleri bir söz ve müzik olmanın ötesinde dinî ve sihri yönü olan kutsal sözler olarak görülür. Ölümüne hatta hayattayken onlarla ilgili menkıbevi anlatılar oluşmaya başlar. Çalışmada son beş yüz yılını “Âşık Edebiyatı” adıyla sürdüren kadim Türk edebiyat geleneğinin yirminci yüzyıldaki kadın temsilcileri ele alınmıştır. Türk medeniyetinin tarihte hep var olması, aile yapısına verdiği önemle açıklanır. Bu yapının kuruluşu ve devamlılığında birleştirici rol ise annedir. Hem bir anne hem de Âşık Edebiyatı’nın temsilcileri olarak kadın âşıkların, kutsiyet atfedilen bu kişilikleriyle, şiirlerinde “aile” konusundaki söylem ve tespitleri bu çalışmanın konusu olmuştur.

Anahtar kelimeler: Âşık Edebiyatı, kutsallık, kadın âşıklar, 20. yüzyıl, aile.

ABSTRACT: It is possible to see every society's perception of the world, its unique cultural codes in its literary works. The basis of the literary character of the Turks is the Ozan-Baksı tradition that it has produced from its own culture in Central Asia. However, Turks had a permanent settlement their six thousand years long history. They lived in a wide geography such as Central Asia, Anatolia, the Balkans, Arabian lands, Africa, and Europe. This paved the way for interaction with different cultures and literature. The conversion to Islam after the 10th century was the beginning of a significant transformation for the steppe civilization based on the belief in Tengrism. Between the 10-16. centuries, a religious-mystical life was widely lived through the sects in Anatolia. This culture, which we can define as Anatolian Sufism, is a new way of life formed by synthesizing the Central Asian Shamanic culture and mystical philosophy of life. The Minstrel Literature that started after that comes to the present day. An important feature in the tradition that continues from shamanism belief to the present is the miraculousness ascribed to poetry and poet. Shamans, who were religious men and poets of the belief Tengrism and had supernatural features, gave way to the saints and then to the minstrels after the conversion to Islam. In this sense, in the Anatolian minstrelsy tradition, there has always been a belief among the people that these people have spiritual- psychic aspects. It is believed that they rose from material-corporeal love to spiritual love and learned to play the instrument and sing through divine means by drinking wine from the hand of Pir or Khidr. For this reason, their

poems are regarded as sacred words that have a religious and magic aspect beyond being a word and music. Legendary narratives begin to form about them after their death, even while they are alive. In this study, the twentieth century female representatives of the ancient Turkish literary tradition, which continued its last five hundred years under the name of The Minstrel Literature, were discussed. The existence of Turkish civilization in history is explained by the importance it attaches to family structure. The unifying role in the establishment and continuity of this structure is the mother. The discourse and determination of the "family" in the poems of women minstrels with these personalities attributed to holy as both a mother and as representatives of Minstrel Literature have been the subject of this study.

Keywords: Minstrel Literature, holiness, trobairitz, 20th century, family.

1. GİRİŞ

Edebiyat bir toplum içinde doğar, o toplumun kültüründen beslenir, ait olduğu topluma uyum sağlar. Her toplumun kendine has kimliğini, kültürel kodlarını, mevcut edebî eserleri üzerinden tasvir edebiliriz. Bu doğrultuda Türklerin de kimliğinin yansıması olan bir edebiyatı mevcuttur.

Başlangıcı milattan önce 3 binli yıllara dayandığı tahmin edilen Türk toplumu, 5 bin yıldır tarih sahnesindedir. Türkler bu süre içinde çoğunlukla aynı vatan toprağında sabit kalmamış, yerleşik bir hayat sürmemiştir. Bunun sonucu olarak birçok farklı kültür seviyesinde medeniyetlerin, dinlerin, coğrafya ve iklimlerin etkisine maruz kalmıştır (Özarslan, 2016: 167). Üstelik bu yaşam biçimi yazılı kültürün gelişmesine de engel olmuş, sözlü kültüre sahip bir medeniyet içinde yazılı bilgilerden mahrum kalmıştır. Günay, bu şekildeki milletlerin edebiyatlarını takip etme ve değerlendirmenin zor olduğunu söyler. Ancak ilginç bir şekilde Türkler bu karışık ve dağınık tarihi içinde, kimliğini değiştirebilecek birçok etkilere maruz kalsa da kendi öz kaynaklarından, ortak millî geleneğe bağlı ve sanat değeri yüksek bir edebiyat biçimi vücuda getirebilmiştir. Üstelik bu edebiyatın içeriğini günümüze kadar değiştirmeden korumayı da başarmıştır. Türklerin edebî belgeler ile tarihi, miladi V. yüzyıldan itibaren takip edilebilmektedir. O dönemden sistemli bir şekilde bugüne getirilen bu edebiyatın V. ve X. yüzyılları arasına “şifahî edebiyat”, X. yüzyıldan günümüze kadarki döneme ise “Halk edebiyatı” adı verilmektedir. Bu süre boyunca Türk şiirinin anonim, tekke ve âşık tarzı şiirinde sürekliliği ve ortaklığı sağlayan üç önemli özellik vardır: “Koşma ve mâni dörtlüklerine dayalı hece vezni, müzik eşliğinde şiir, icrada dinleyiciyle diyalog” (2008: 33,38).

Bu geleneğinin Türklerde rastlanan en eski örnekleri, şaman, kam, oyun, baksı ve ozanlar tarafından söylenen şiirlerdir. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce ayrı ayrı boylar halinde konar-göçer yaşayıp, avcılık ve hayvancılıkla uğraştıkları Orta Asya bozkır kültürünü işaret eden bu dönemde toplumun yaşam şekli, destanlarda anlatıldığı üzere kahramanlık ve doğaya galebe çalma üzerinedir. Bu dönemde henüz yazı kullanılmamakta, şiirler saz eşliğinde icra edilmektedir.

Bu ilk dönemde insanların öncelikli amacı şiir yazmak, sanatla ilgilenmek değildir. Göktanrı'ya inanışın mutlak ve toplumca yoğun yaşandığı o dönemde, inancın verdiği vecd ile coşan duyguları ifade etme ve insanların duygularına tercüman olma görevini, toplumun önünde olan bu insanlar yerine getiriyordu. Hastalık, ölüm, savaş, av, şölen gibi duygusallığın arttığı zamanlarda, bir araya gelmiş insanların

duygularını ifade edecek sözlerin etkileyici olması gerekirdi. Dolayısıyla böyle ortamlar, dili şiirselliğe doğru zorlayıcı rol oynamıştır. Köprülü, bu sebeple toplumların ilk şiirlerinin ve diğer estetik hislerinin kaynağının “din” olduğu konusunda edebiyat araştırmacılarının hemfikir olduklarını söyler (Bkz. Köprülü, 2012: 67). Çünkü henüz yeterince gelişmemiş olan dilin biriken heyecanı ifadede yeterli olmaması, bahsi geçen kişileri musikiden yararlanmaya, bu amaçla sözlerine bir müzik aletini katarak etkiyi artırmaya yöneltmiştir. İnsan heyecanlarının doğal ifade yolu olan raks (dans) da aynı ihtiyaçla ortaya çıkan sanat türlerinden biridir (Banarlı, 1997: 41).

Sonuç olarak Tonguzlarda “Şaman”, Altay Türklerinde “Kam”, Yakut Türklerinde “Oyun”, Kırgızlarda “Bahşı”, Oğuzlarda “Ozan” denilen insanlar şairlik, hekimlik, musikişinaslık, rakkaslık, sihirbazlık (Köprülü, 1980: 67,68), büyücülük, kâhinlik (Ata-Yıldız, 2016: 393) gibi birçok vasfa birden sahipti. “Ozan-baksı geleneği” adı verilen bu dönemin temsilcileri toplumlarında gelenek halini alan yuğ (ölüm), sığır (av) ve şölen-toy (ziyafet) törenlerinde; bir hastayı tedavi etmek için ruhlarla irtibata geçmede şiir, müzik ve dansı bir arada kullanarak coşup kendinden geçerek manevî atmosferi artırurlar, oradakilerin coşkun duygularını da dile getirmiş olurlardı.

İslam öncesinde Orta Asya’da tarihî başlangıcı bilinmeyen zamanlarda temelleri atılan, sonrasında Türklerin coğrafya ve kültür anlamında çok hareketli dönemlerinde dahi ayakta kalabilmiş, mensuplarının kurallarına verdikleri önemle bir gelenek edebiyatı olan bu şiir tarzı,² erkek ve kadın temsilcileriyle bugün de varlığını sürdürmektedir. Banarlı, bu “şifahî (sözlü) edebiyat” için şöyle der: “Gelenegi o kadar köklüdür ki asırlarca taşlara yazılan yazılar, İslamiyet’ten sonra aydınların yazdığı kütüphaneler dolusu yazmalar, şiir divanları, halk şiirlerinin yazıya geçirildiği cönkler, hatta Türk topraklarında matbaanın gelişmesi dahi özellikle halk arasında sözün saz ile söylenmesi gelenegini durduramamıştır.” O Türk milletinin mizacını öğrenmek isteyenlerin, göçebe dönemde epik şairler olan “ozan”larla başlayıp 16. yüzyılın yerleşik Müslüman toplumunun şairi “âşık”larla günümüze kadar getirilen³ saz şiiri gelenegine bakmaları gerektiğini söyler (1997: 40).

² Günay, bu edebiyatın bireysel bir edebiyat olduğu kadar kurallarına titizlikle uyulan bir gelenek edebiyatı olduğunu, bu sebeple âşık edebiyatının ürünleri ve temsilcileri incelenirken bunun göz önünde tutulması gerektiğini söyler (Bkz. 2008: 40).

³ Köktürk, ozanların ilk başlarda dinî mahiyetteki ayin ve toplantılarda görev icra ederken zamanla elindeki kopuzu ile ladinî eserler ortaya koyan bir edebî şahsiyet rolü üstlendiğini, sonradan girilen İslam medeniyet dairesinde bir süre daha itibarını koruyabilmiş ise de zamanla yeni dairenin saygın kişisi “âşık”a dönüşerek hayatiniyetini devam ettirdiğini söyler (2017: 89).

İslam öncesi ozanlık geleneğinin İslam sonrasında tasavvufi gelenek içerisinde varlığını devam ettirerek âşıklık geleneğine kadar taşınmasında, sonrasında ise günümüze kadar Âşık edebiyatı bünyesinde günümüze ulaşmasında en önemli rolü Alevilik ve Bektaşilik üstlenmiştir. İlhan Başgöz, İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmasında edebiyatın hitabet gücünden yararlandığını, dervişlerin bu dini şiiri ve sazı kullanarak en anlaşılır şekilde anlatabildiğini söyler. Çünkü Alevî ve Bektaşî tarikatlar İslam öncesinde şamanlığın enstrümanı olan kopuzun dönüşmüş şekli olan sazı, dinî ayinlerin enstrümanı olarak kullanmaya devam etmişlerdir (1968: 9). Çobanoğlu da Âşık edebiyatının kahvehane ekseninde şekillenip bağımsızlık kazanmasında Bektaşî ordu şairlerinin etkisine dikkati çeker (1999: 57).

İslam öncesinden günümüze kadar önce tekke edebiyatı, sonra da âşık edebiyatına bağlanan ve kendi öz unsurlarını kaybetmeden gelebilen Türk halk şiiri geleneğinin vasıfları şunlardır: 1. Çıraklıkla yetişme (kapılanma), 2. Rüyada bade içme, 3. Hece ölçüsüyle şiir söyleme, 4. Mahlas alma (tapşırma), 5. Söze sazı koşma (musiki), 6. İrticalen şiir söyleyebilme, 7. Hikâye tasnif etme ve/veya anlatmadır. Bunlara muamma tekellüm etme ve âşık kolu oluşturma gibi özellikler de eklenebilir. Bir sanatçıdan saz şairi olarak bahsedebilmek için bu özelliklerden yukarıda da bahsedilen üçünün (hece ölçüsü kullanma, saz çalma, icrada diyalog) mevcut olması beklenir. Diğerlerinin her biri âşığı diğer âşıklar arasında öne çıkaran unsurlardır. Alan araştırmacıları bu niteliklere sahip olma ve başka hususiyetleri dikkate alarak bu kişilere saz şairi, âşık, halk şairi, ozan, hak şairi, meydan şairi, kalem şairi gibi isimler vermiştir (Kaya, 2007: 67).

Bir adayın yukarıda belirtilen özelliklerle donanmış olarak yetişmesi, usta-çırak ilişkisi içinde bir eğitim sürecinden geçmesini gerektirir. Usta âşıklar ise kendilerine kapılanacak olan çırak adayında aşağıdaki özelliklerin bulunmasını beklerler: Âşıklığa karşı bir hevesin olması, söz ve ezgi bakımından yeteneğin olması, hızlı öğrenme yeteneği, bellek kuvveti, yaratıcılık, hazır cevap olma, kelime hazinesinin genişliği, iyi ve etkili konuşabilme ve şiir söyleyebilme yeteneği, güçlü bir müzik kulağının olması. Bir âşık değerlendirilirken de onun doğaçlama şiir söyleyebilme, saz çalabilme, atışma yapabilme badeli âşık olma özelliklerinin hangilerine sahip olduğuna bakılır (Artun, 2011: 3,61).

Yukarıda tarihî sürecini ve belirgin kurallarını özetlemeye çalıştığımız âşıklık geleneği dahilinde, başta Anadolu olmak üzere Türki coğrafyalarda, sırtına sazını alıp köy köy, diyar diyar gezen; kahvehane, panayır, kışla hatta saraylarda kendisinin ya da başka âşıkların şiirlerini saz eşliğinde yerel ve millî ezgilerle söyleyen,

doğaçlama şiir düzen, atışma yapan, hikâyeler anlatan sayısız insanlar dolaşmıştır. Bu kişilerin şiirlerini, hikâyelerini dinleyen insanlar eserlerde kendi hayat tarzını, kimliğini, kişiliğini, kültür ve medeniyetini bulmuştur. Çünkü bu eserleri üretenler ve dinleyenler aynı kültürün insanıdır.

Şairlik, hekimlik, musikişinaslık, rakkaslık, sihirbazlık, büyücülük, kâhinlik gibi niteliklere sahip olan ozan-şamanların bu özellikleri 16. yüzyıl aşık edebiyatı dönemine gelindiğinde azalmış, şairlik ve musikişinaslık (saz çalma) kalmıştır. Günümüzde de bu gelenek devamlılık göstermektedir. Bununla birlikte Anadolu halkının İslam öncesi şamanlık döneminden bugüne taşıdığı bir inanç mevcuttur ki bu, saz şairlerine bir “kutsiyet” atfetmektir. Halk arasında bu kişilerin manevî-ruhanî yönlerinin olduğu şeklinde inanış hep var olmuştur. Onların maddî-cismanî aşktan manevî aşka yükseldiklerine, saz çalıp söylemeyi de pîr ya da Hızır gibi ilahî vasıtalarla öğrendiklerine inanılır. Ölümleri sonrasında hatta hayatlarında onlarla ilgili menkıbevi anlatılar oluşmaya başlar (Köprülü, 2012: 163). Bu inancın tarihî arka planı ve referansları vardır. Bunlar;

- Aşıkların ataları olan Şamanlık dönemi din adamlarının sihirbazlık, büyücülük, kahinlik, ruhlarla irtibat kurarak hastalıkları tedavi etme gibi olağanüstü güçlere sahip olduklarına inanılıyordu.

- Hz. Peygamber ümmî (okuma yazma bilmez) iken insanlara Kur'an ayetlerini getirmişti. Bunlar Allah'tan vahiy yoluyla gelen sözlerdi. Kur'an'ın dili şiirseldi ve içeriği mükemmeldi. Öyle ki döneminde Hz. Peygamber'e inanmayanlar onun iyi bir şair olduğunu düşünmüşlerdi. Kur'an'ın şair ve kâhin sözü değil, ilâhî bir kelâm olduğu ayetlerle bildirilse de⁴ şiirin güzel söz anlamında ayetlere olan benzerliği ve Kur'an'da şairlerle ilgili geçen olumlu ayetler, Anadolu

⁴ Ayetler şöyledir: Enbiya, 21: 5: Onlar, “Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse, önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin” dediler. Şuara, 26: 224. Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. 225, 226. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. 227. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir. Yasin, 36: 69: Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. Saffat, 37: 36. “Biz, deli bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz?” diyorlardı. Tur, 52: 30: Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar? Hakka, 69: 41. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Hakka, 69: 42. Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! (Bkz. Ku'an-ı Kerim mealı, (2011). Haz. Halil Altıntaş, Muzafer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı)

insanının şiiri de manevî ve uhrevî sözler olarak görmek istemesini sağlamıştır.

- Anadolu halk şairlerinin çoğu okuma-yazma bilmiyordu. Bu yönüyle de halkın nazarında şairler ile Hz. Peygamber arasında ilişki kuruluyor, onların sözlerinin ayet olmasa da yaratıcıdan ilham edilen sözler olduğu yorumuna varılıyordu.

- Ozanlıktan âşıklığa dönüşümün başlangıcı, tasavvufî düşüncenin tüm Anadolu'da tarikatlar vasıtasıyla yayıldığı 12. yüzyıla dayanır. O yüzyılda Bektaşî tekkeleri başta olmak üzere Haydarî, Kalenderî gibi tarikatlarla Anadolu'da yayılan tekke tarzı kültür geleneği, Orta Asya'daki eski inançları İslam'ın kalıplarına uyarlayarak yeni bir edebî gelenek yaratmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise bu köklü gelenek Osmanlı coğrafyasında âşık tarzı şiir geleneğinin örgütlenmesini sağlamıştır⁵. Çeşitli tarikatlara intisap eden âşıklar, derviş gibi yaşamaya ve bunu şiirlerine konu etmeye başlamışlardır. 16. yüzyıl ve sonrasında âşık, sadece saz çalan ve şiir söyleyen bir kişi değil halkın dinî, tasavvufî duygu ve düşüncelerine tercüman olan derviş-şair tipinin adı olmuştur.⁶

- İslamiyet'in kabulünden sonra da İslam öncesindeki Orta Asya din ve inançlarına ait gelenekleri güçlü şekilde yaşatmaya devam eden Alevî-Bektaşî çevrelerde saz, tıpkı şaman davulunun işlevi gibi kutsal bir niteliğe bürünmüş, özellikle âyin-i cemlerde ibadetin bir parçası olarak işlev görmüştü.

- Keramet sahibi olduklarına inanılan tekke-tasavvuf mensuplarının uhrevî mahiyetteki tasavvufî konuları insanlara nakletmede şiiri tercih etmesi, her şairin ve onun nazmettiği sözlerin de manevî yönü olduğu fikrini besledi.⁷

- Âşıklık geleneği temsilcileri irticalen şiir söyleme geleneğini hep yaşatmışlardır. Halk onların bu zor olan doğaçlama şiir söyleyebilme yeteneğini, Allah'ın ilham vererek söyletmesi şeklinde yorumlamıştır.

Bu ve sair sebeplerle Anadolu insanının gözünde, âşıkların söylediği şiirler bir söz ve müzik olmanın ötesinde dinî ve sihri yönü olan kutsal sözler olarak görülmüş, onu özellikle saz eşliğinde söyleyen şairler ise manevî derinliği olan keramet sahibi insanlar olarak telakki edilmiştir. Saz şairlerinin sözlerinin halk nazarındaki değerine müşahhas bir örnek olarak; zevk ve eğlenceye düşkün,

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çapraz, 2019.

⁶ Bkz. Karadağ, 2017: 45.

⁷ Âşık edebiyatının Anadolu'da tasavvufî cereyanlar ve tarikat edebiyatlarının da tesiri altında kalarak İslâmî kaidelere uygun olarak oluşan yeni bir terkip olduğu araştırmacıların ortak görüşüdür (Bkz. Günay, 1991: 8)

maceradan hoşlanan bir mizaca sahip olan 18. yüzyıl saz şairi Dertli'nin Ankara'da olan mezarının toprağının, Ankaralılarınca şifalı olduğuna inanılması ve bu amaçla ziyaret edilmesi gösterilebilir.

2. YÖNTEM

Âşıkların sözlerine verilen değer tarihî arka planıyla belirtildikten sonra bu araştırmada Alevî geleneğe yetişen kadın âşıklar üzerine çalışılmıştır. Çünkü âşıkların yetişme, geleneği icra etme ve hayat tarzı gereği temsilcileri çoğunlukla erkek olmakla birlikte kadın âşıklar da mevcuttur. Son yüzyıl, elektronik ortamın verdiği imkânlar sayesinde kadın âşıkların yetişmesinin önünde var olan engelleri önemli oranda kaldırmıştır. Bu sayede son yüzyıl, geleneğin kadın âşıklarla zenginlik kazandığı yüzyıl olmuştur.

Bu çalışmanın konusu âşıklık geleneğinin yirminci yüzyıldaki kadın temsilcilerinin şiirlerinde yer verdikleri şekliyle, “aile” mefhumudur. Hakkında çeşitli kaynaklarda bilgi verilen kadın âşıkların şiirlerinden “aile” hakkında olanlar incelememize dâhil edilmiştir. Bu şiirler üzerine yaptığımız metin açma çalışmasıyla, binlerce yıl öncesinden gelen geleneğin temsilcisi bir âşık olarak, Türk kadınının gözüyle bakıldığında, konu edilen hususların neler olduğu ve bunların şiirlerde ne şekilde işlendiği ortaya konmaya çalışılmıştır.⁸

3. BULGULAR

1954'te Eskişehir Mihalicçık'ta doğan Âşık Nurşah (Durşen Mert), “Son Yolculuk” adlı şiirinin bir dörtlüğünde dünyayı misafirliğe gelmiş ev benzetmesiyle somutlaştırmıştır. Ölümle birlikte gidilen yeri, yani ahiret hayatını ise “gerçek ev” olarak metaforlaştıran âşık, dünyada yaşanan günleri misafir evinde geçirilen sayılı günler olarak

⁸ Taradığımız kaynaklarda ismi geçen tüm kadın âşıkların isimleri, kaynaklara kaydedildiği şekliyle şunlardır: Adeviye, Akın Roza, Akın Suyumkan Kurbanova, Amanova, Arife Doğan, Asuman, Âşık Arzu Bacı, Âşık Ayşe Çağlayan, Âşık Ezgili Kevser, Âşık Nurşah Bacı, Âşık Sarıcakız, Âşık Şah Turna, Ayşe Berk, Ayşe Gülmez, Ayşe Kaya, Ayten Gülçinar, Aytis, Azime, Başpınar, Cemile, Cennet, Didari, Dilara Kılıç, Durşen Mert (Âşık Nurşah), Edna, Elif, Elif Kılıç (Elifçe), Elifçe, Emine, Emine Hanım (Şem'i'nin Gülü), Emine Özler, Fadikli, Fadime, Fadime (Doğan), Fadime (Yılmaz), Fatma (Akkaya), Fatma (Gözcü), Fatma (Hasgül), Fatma (Pınarbaşı), Fatma Oflaz (Derdimend Ana), Fatma Üzüm, (Âşık Fatma), Ganime, Gülçinar, Güleser, Gülfidan, Gülhanım, Gülsüm Kahraman, Gülümhan, Günayar, Hatice, Hatice (Elik), Hatice Otugüzel, Hatuni, Hülya Yıldırım (Ozan Şahini), Keziban, Letife, Leyla, Maralı, Medine (Ata), Medine (Kayapınar), Mevlüde, Mihrap, Münevver Tolun (Aslı Bacı), Neslihan Bacı, Özlem Olgaç (Özlemi), Pakizat Acıyava, Pakize Altan (Didari), Pınar, Prenses, Rabia, Rahime, Sakini Işık (Âşık Sakini), Satı Tunç (Küçük Satı), Selvinaz, Semiha, Senem, Sevdanur, Solmaz, Sürmelican, Şah Turna, Şahini, Şehriyar, Şerife Hanım, Teberik Düzgün (Teberik Bacı), Telli Suna, Ümran (Altan), Ümran (Tokmak), Yeter Yıldırım (Yeter Ana), Yurdagül, Zekiye, Zeynep (Dikilitaş), Zeynep (Yılmaz), Zübeyde (Gökbulut), Zülbiye.

görmüştür. Dünya evinden ayrılışı yani ölümü, canın bir kuş misali bulunduğu yerden uçarak kendi yuvasını bulmasına benzeten âşığın bu tasavvuru, bir Anadolu kadını olarak yuvaya verilen değer in ifadesi noktasında dikkate değerdir. Şair dör t lüğünde kendisini ait olduğu asıl yuvasından geçici olarak dünya misafirliğine gönderenin, yani insanın kendi evinin gerçek sahibinin de Allah olduğunu “Rabbim gönderdiği yere getirdi” mısrasıyla ifade etmiştir. Mısraya göre dünyaya gönderen de ait olunan yuvaya getiren de Allah’tır. İnsanoğlunun dünyaya gelişi Hz. Âdem iledir ve geliş cennettendir. Asıl ait olunan ve daimî kalınacak yer öbür dünyadır. Dolayısıyla yuva cennettir. Şairin yuvayı böylesine kutsal ve güzel olarak görmesi, Anadolu kadınından aldığı kültürel ilham sayesinde dir. Türk şair kadını, aile yuvasını dünyadaki cennet olarak görmüş, onunla tasvir etmiştir. Bu Anadolu insanının yuvaya verdiği önemin ve aile ocağının ne kadar kutsal görüldüğünün göstergesidir.

*“Gerçek evim beni aldı götürdü
Rabbim gönderdiği eve getirdi
Misafirlik günün saydı bitirdi
Can uçtu yuvasın buldu dostların”⁹*

Âşık Nurşah “Dudak Değmez” adlı şiirinde bir Anadolu kadını göz üyle çocuk kavramının kendi şair ruhunda ne anlam ifade ettiğini dile getirmeye çalışır. İlk mısrad a çocukları çiçeklerin içinde en güzeli olarak bilinen güle benzeterek, “gönül dağının gülleri” olarak tanıtır. “Gönül” Türk kültür ve edebiyatının en çok kullanılan çok anlamlı kelimelerindendir. Gönül’ün yürekte olduğu düşünülür ve tüm duyguların kaynağı, kişinin içindeki dünyasıdır. Kişi bir hayatı yaşar ancak bir de hayal ettiği, olmasını istediği hayat vardır ki bunlar gönülde hayal edilir. Gönül hiç yaşlanmaz, hep en güzelini ister. Şair bu şiirinde çocuk kavramını ele almış ve çocuğun kendi zihin dünyasındaki karşılığını kelimelerle resmetmiştir. Çocuk kelimesinin şairde ilk uyandırdığı düşünce, onun ideallerini belirleyen gönül dünyasında, çiçeklerin en güzeli olan güle benzemesidir. Yani, Anadolu’nun genç kızlarının gönüllerini süsleyen tahayyüllerinin ilki ve en güzeli çocuktur. Çocuk ise önce bir yuva kurmayı gerektirir. Dolayısıyla Anadolu kadınının gönlünde yatan ideal hayat, çocuk sahibi olabilmek için yuva kurmaktır.

Mısradaki “dağ” kelimesi burada iki anlamda düşünülebilir: dağ ve dağlamak. Dağ, aşılmasındaki zorluk ile çaresizliğin sembolüdür.

⁹ Sazın ve Sözü n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-I: 178.

Gönülden geçenler de bir gün gerçekleşmesi hayaliyle beklenen zor hedeflerdir. Çocuk burada aşılmaktaki zorluğu ve bazen çaresizliği ile dağ metaforunun -eğer ulaşırsa- hediyesi olarak görülen gül hüviyetindedir. Yani bir genç kız için çocuk, zorluklara katlanırsa varacağı yerdeki en güzel hediyedir.

Dağ kelimesi “dağlamak” fiili olarak düşünüldüğünde ise mısra ateşin içinden çıkan güller anlamını kazanır ki bu tasarım Hz. İbrahim’in ateşe atılması hadisesine telmihtir. Hz. İbrahim yanması için ateşe atıldığında bir mucize gerçekleşmiş ve ateş, gül bahçesine dönüşmüştür. Bu açıdan yorumlandığında şair için ve dolayısıyla onun zihnini besleyen Anadolu kadını için çocuk, uğruna kendini ateşe atmayı bile göze alacak kadar değerlidir. Burada çocuk hatırına razı olunan şeyin evlilik olduğu anlamına ulaşılmaktadır ya da şair sanatsal tasarımını bu şekilde kurmuştur. Bu, Anadolu kadını için evliliğin tanımı demektir. Gerçekten böyle midir, Anadolu kadını için evlilik kendini ateşe atmak gibi midir?

Bunun net bir cevabını vermek mümkün olmamakla birlikte, Anadolu’nun kırsal hayat tarzının geniş aile tipinde, kadının omuzladığı yük hayli fazladır. Anadolu kadını büyük aile yapısı içerisinde tüm ev işlerini yapan, tarlanın ve hayvanların işlerinde eşine yardım eden, kaynana-kayınbabasına hizmet eden, çocuklarının her şeyiyle ilgilenen, kocasından şiddet görebilen durumdadır. Anadolu yaşam biçiminde bir kız bunları bilerek evlenir. O tüm sıkıntılara sabreder, katlanır. Çalışkanlığıyla tüm bunların üstesinden gelir ve bu süreçte kendisine ve yuvasına mutluluk getirecek olan şey, doğuracağı çocuktur. Çocuk onun gelin gittiği insanlar ile kurduğu genetik bağı olacak, böylece gelin gittiği o evdeki itibarını ve yerini sağlamlaştıracaktır. Şairin bir başka şiirinde çocuğu ile ilgili yazdığı, “O benim sütümden süt, süt emen tek helâlim / O benim istikbalde gelecek istiklalim” mısralarının bu düşüncenin yansıması olduğunu düşünmekteyiz.¹⁰ Çocuk sahibi olamamak Anadolu kadının başına gelebilecek en kötü hallerden biridir. Eğer o eve çocuk veremezse bir başka kadın (kuma) gelme ihtimali vardır. Kadın çocuk sayesinde sonsuza doğru genetik devamlılığını devam ettirmiş olur.

*“Gönül dağının gülleri
Sizlersiniz çocukları
Sonsuza giden yolları
Sizlersiniz çocukları”¹¹*

¹⁰ Mısralar şairin “Anayım Ben” şiirinin üçüncü dördlüğünde yer almaktadır. Bkz. Hazırlayan: Halcı Feyzi, 1992: 334.

¹¹ Sazın ve Sözü’n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-I: 179.

Âşık Nurşah, âşık Şeref Taşlıova ile bir atışmasında ise “Vatan için yetişiyor oğlumuz kızımız” diyerek toprağın gülmesini, yurdun ışımasını istemektedir. Kurulan yuvaların ve buralarda yetiştirilen çocukların vatan için olması, yuva ile vatan kavramlarını birbirine bağlayan farklı bir düşüncedir. Vatanın daim olmasında gücünü aileden alması, bir başka ifadeyle ailelerin kurulması ve çocukların yetiştirilmesinde öncelikli amacın vatanın devamlılığını sağlamak olması, Türk kültürünün ve aile anlayışının temellerini anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır.

*“Toprak gülsün yurt ışınsın dilde destan özümüz.
Hem anayım hem aşığım boş değildir özümüz.
Vatan için yetişiyor oğlumuz hem kızımız.
Hem Gazi hem Şehit diyen yolda meydan edelim”.¹²*

1954’te Sivas Divriği’de doğan Elifçe (Âşık Elif Kılıç), kadınların maruz kaldığı şiddetten hem bir kadın hem de bir şair duyarlılığıyla muzdarip olmuş ve “Bir Kadın Ağlarken” adlı şiiriyle duygularını cümlelere dökmüştür. Şiddete maruz kalmış bir kadınla görüşme tarzında oluşturduğu şiirinde o, şiddet gören bir kadının duygularını duyumsayarak şiddeti diyalog üslubuyla onun dilinden ifade etmeye çalışmıştır. Şairin dilinde, gördüğü şiddet sonrası ağlayan kadının kendisiyle ilgilenenlere, “Bırakın derdimle kalayım” demesi travmanın boyutunu gösterir. Burada geleceğinden vazgeçecek kadar yıkılmış, uzatılan eli tutmak ve hayata tutunmak istemeyen bir insan psikolojisi tasvir edilmiştir.

*“Bir kadın ağlarken derdini sordum
Bırakın derdimle kalayım dedi”¹³*

“Kadının ayağa kalkmak istemeyişinin arkasında ise bir ailesinin olmaması vardır. İnsanın büyük travmalarında pes etmeyi değil hayata tutunmayı seçebilmesi, onu bekleyen bir ailesi varsa mümkündür. Şiirde tasvir edilen duruma göre kocam dediğinden dayak yediği için kanlar içinde kalan, aç susuz haldeki kadının kendine yardım etmeye çalışanları geri çevirmek istemesi en kötünün olmasını kabullenmek ve istemektir. Bu tercihin sebebi ise onu hayata bağlama sebebi olan ailenin (anne-babasının) olmayışdır.

*“Atılmış sokağa saçı başı yolunmuş
Kimsem yok ki haber salayım dedi”¹⁴*

¹² Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-I: 181.

¹³ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-I: 164.

¹⁴ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 164.

Şiirde kadının dramatik halini tasvire devam ediliyor. O daha reşit olmadan 13 yaşında kocaya satılmış, sevgi görmeden yıllarca horlanmış, üstelik üzerine giysi alamayacak kadar da yoksulluk içindedir. Dışından tırnağından artırarak ev kurmaya çalışmış ancak nihayetinde hepsi boşa gitmiştir. Şiirde, biri emzikte dört çocuk sahibi olan bu kadının yıkılmaması, toparlanması için çevresindekilerce telkinde bulunmaktadır. Kendine bunları layık gören kocayı sevindirmemesi gerektiği söylenmekte, cesur olup başını kaldırması istenmektedir. Ancak buna karşılık o, ne bir dost eline ne de bir soya sahip olduğunu söyler. Kendisine destek olacak ailesinin olmamasını o, değişmeyecek olan kaderinin sebebi olarak görür. Bu sebeple kendisine moral vermek isteyenlerden “N’olur dua edin de öleyim” der.¹⁵

Şair bir şiiri de “anne” mefhumuna ayırmış, “Anam” adını verdiği şiirde annenin kendisi için ne demek olduğunu ifade etmek istemiştir. Ondaki şair gözü anneye bakınca gökyüzünü görür, o, annesinin gönlündeki yerini ifade edebilmek için gökyüzü kadar geniş bir yere ihtiyaç duyar:

*“Gökyüzüne benzer ay gibi anam
Şafak vakti doğan nur gibi anam.
O benim gözümde parlayan yıldız
Gerçek bir dost gerçek bir yar gibi anam”¹⁶*

Ancak anne ona gökyüzünün gece vaktini hatırlatır. Şair için anne, gecenin o sonsuz karanlık vakitlerinde, insanın yaşam sürdüğü yeryüzünü aydınlatan, ona yol gösteren ay ve yıldızlar gibidir. Aynı kıta içinde anne hem gökyüzüne hem şafakta doğan nura hem aya hem de yıldızla benzetilir ki ilk benzetme olan gökyüzü ilginç bir tasarımdır. Gökyüzü insan nereye giderse gitsin, hayatı boyunca onun etrafını çevreler, ona hava verir, su, ışık ve ısı verir, yaşaması için gerekenleri sağlar. İnsanı her an sarıp sarmalayan üzerindeki örtü vazifesi görür.

İkinci benzetme “şafak vakti doğan nur” şeklindedir. Geceyle gündüzü birbirinden ayıran bu vaktin özelliği, etraf hâlâ karanlıktır fakat ufukta tüm yeryüzünün aydınlanma vakti geldiğinin müjdecisi olarak ilk aydınlanma olur. İlk olması ve karanlığa ilk ışık olması yönüyle önemli olan bu an, şairce bakış açısı için etkileyici, özel bir andır ve şaire bu an, anneyi hatırlatmıştır.

Üçüncü benzetmede anne bir yıldızdır ancak şairane ruh, bu duruma bir fark getirerek “benim gözümde parlayan yıldız” ibaresini

¹⁵ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 164.

¹⁶ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 165.

kazandırmıştır. Yıldızın gözde parlaması için insanın başını kaldırıp gökyüzüne bakması gerekir. Şair bu tasavvurla annesinin kendi gözündeki büyüklüğünü ve yüceliğini de ilginç şekilde ifade etmiş olmuştur. Bu tasvire göre anne gökteki yıldızlar kadar yücedir, aynı zamanda şairin gözünün içinde görünür. Yıldız dünyanın her yerinden görüldüğü gibi anne de nereye gitse çocuğunun yanındadır her an onu düşünür. İkinci dörtlükte bu durum, “gözünden ayrılacak da hep eder merak” mısrasıyla ifade edilmiştir. Yıldız karanlığı aydınlattığı gibi anne de çocuğunun dünyasını aydınlatır, yıldız yön bulmaya yaradığı gibi anne çocuğuna doğru yönü gösterir.

Dörtlüğün son mısrasında şair annesini gerçek dost ve sevgilinin her ikisine de benzeterek en değerli insan konumuna yükseltmiştir. İnsanlar için en değerli insan, gerçek bir dost ve gerçek sevgilidir. Anne ise şairin duygu dünyasında bunların her ikisinin toplamı konumundadır. Şair doğayı çok iyi gözlemlemiş, bu benzetmelerle doğanın imkânlarını anlam üretmede ve duygu aktarımında kullanmıştır.

Şair diğer dörtlüklerde annesinin kendisi için anlamını tasvire devam eder: tatlı dilini en lezzetli şey olan bal ile, affediciliğini yüreğinin zar gibi yufka olmasıyla, ninnisini keman sesiyle, sıcacık sevgisini hamam benzetmeleriyle somutlaştırır.

Anne, ailenin merkezinde yer alan en değerli kişidir. Aile sıcaklığı ve yuva sevgisi anne etrafında oluşur. Şair bu şiirinde “anne” mefhumunu tanımlayarak aile kavramını tüm sıcaklığıyla hissettirmeyi başarmıştır.¹⁷

Elifçe (Âşık Elif Kılıç), farklı konuları ele aldığı şiirlerinde konuyu aile kavramına getirmiş, ailenin varlığındaki güzelliği ve sıcaklığı, onun kaybedilişindeki duygusal zorluğu ifade etmek istemiştir. Şair “Yaban Gülü” adlı şiirinde köydeki imkânsızlıklar sebebiyle, zengin olduğu için Almanya’da yaşlı birine gelin olan bir kadının duygularını, onun ailesinden ve ailesi gibi gördüğü vatanından ayrı düşmesinin verdiği üzüntüyü dile getirmiştir. Şiirde bekarlığında köyden öteyi bilmeyen “doğa güzeli” bir “yaban gülü”nün, evlendiğinde kavuştuğu imkânlara rağmen ruhunun fakir kalışı, “çul gibi yerlere serilen güzel” mısrasıyla ifade edilir. Şiire göre bu güzelin yüreğinde acısının görülebilir düzeyde olması, “dil dış bilmediği yerde yapamama”sı, “kendi Türkçe’sinden sapamama”sı ve “baba ocağından kopamama”sı sebeplerine bağlanmıştır ki o sebep olana beddua eder.

*“Elifçe der sebep olan sürüne
Sevdasız gönül düştü erine*

¹⁷ Sazın ve Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 165.

*Zengin diye verdi yaşlı birine
Bel vermiş duvara örülen güzel.”¹⁸*

“Ali’m Asker Oldu” şiirinde şair, eşini askerlik gibi kutsal bir göreve göndermesine rağmen bir aile kurduğu eşinden ayrı kalmaktan duyduğu hasretliği dile getirirken, Anadolu kadını için ailenin ne kadar önemli olduğunu da dile dökmüş olur. Şiirde bir çocuklu aile kurduğu eşinden ayrı düşmenin kadına verdiği üzüntüyü şair, “kırıldı kanadım uçamaz oldum”, “yâr gideli deli gibi gezerim”, gibi ifadelerle anlatmıştır:

*“Yediğim ekmekler kan zehir oldu
Gözlerimin yaşı göl nehir oldu
Çektiğim acılar çekilmez oldu
Acep benim Ali’m köye gelir mi?
Bir de oğlu oldu gelir görür mü?”¹⁹*

1920’lerde Sivas Şarkışla’da doğan Yeter Yıldırım (Yeter Ana) aile yuvasına sahip olmaktan duyduğu hazzı, o yuvanın kurulma imkânı bulduğu mekân olan “ev” ile özdeşleştirmiş ve “Küçük Evim” adlı bir şiir kaleme almıştır. Hastalığı sebebiyle zaman zaman ayrılmak zorunda kaldığı evini tıpkı Âşık Veysel’in “Sazıma” şiirinde olduğu gibi canlı bir varlık şeklinde telakki etmiş ve duygularını onunla ayrılık öncesi vedalaşmış gibi kâğıda dökmüştür:

*“Göçümü yükledim gurbet eline
Küsme küçük evim kurban olurum”²⁰*

Yuva kurup aile olduğu, çocuk sahibi olup onları yetiştirdiği, sayısız güzel hatıralarla bir ömür geçirdiği yer olan eve, bir şair gözüyle bakıldığında görülen şey, sadece bir dört duvar ve çatıdan ibaret bir yapı değildir. Artık o, sahibine kendini bırakıp gittiği için gönül koyan bir canlıdır. Şair Yeter Ana yuvasını terk etmenin yanlış olduğunun, evinin bundan dolayı kendisine küseceğinin bilincindedir ve bu yüzden evinin gönlünü almak ister. Evine, bir süreliğine ayrı kalacaklarını, kendisini oğluna ve gelinine emanet ettiğini söyler. Duvardaki resmini ise eve emanet eder. Evinden çıkarken göz yaşları içinde evinin duvarlarını öper ve ondan kendisine darılmamasını ister.

Şair bu şiiri seksen yaşındayken, rahatsızlanıp ameliyat için Ankara’ya gitmesi gerektiğinde, “belki bir daha dönemem” düşüncesiyle yazmıştır. Şairin ruh dünyasında beton duvarların gönlü

¹⁸ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 167.

¹⁹ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II: 168,169.

²⁰ Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-IV: 524.

alınmaya çalışılan bir varlığa dönüşmesi, orada mutlu bir aile kurulup
ömür geçirilmesi sebebiyledir²¹.

1954'te Sivas Şarkışla'da doğan aşık Adeviye, henüz anne sevgisinin gerçek anlamını idrak edememiş olan yavrusuna, bunun nasıl bir şey olduğunu anlatmayı şiirle tercih etmiş ve "Ana Kıymeti" adlı şiir yazmıştır. Buna göre kızının, Allah'ın bir yüce nimeti olan anneliğin gerçek değerini anlayabilmesi, şunlar olduğunda gerçekleşecektir: Kendi yavrusunu ninnilerle büyüttüğünde, sahte dostlar kendisini unuttuğunda, sevgiler soğuyup yalan olduğunda, olgunlaşıp kendi benliğini bulduğunda, deli gönül koşmaktan yorulup bulanık sular durulduğunda, sığınacak liman kalmadığında, takatin kalmadığı bir zaman yavrusu hatırını sormadığında, annenin mezarının başına geldiğinde. Çünkü şaire göre yavrunun yasını anneler çeker. Anneler onun gül kokusunu yüreğinde taşır. Bir bela gelse eller değil anne yanar.

Şair annelik duygusunun her canlıda ne kadar güçlü ve güvenilir olduğunu ifade eden aşağıdaki dörtlülükle şiirini bitirir:

*"Nasihatim fazla güvenme ele
Tuttuğun dal kopar gidersin sele
Yavrusunu korur serçeler bile
Ana kıymetini anlarsın yavrum"*²²

1943'te Sivas Yıldızeli'de doğan Ayşe (Gülmez), ramazan ayında bir çocuğunu kaybetmesi üzerine yaşadığı acıyı mısralara dökmüştür. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla kendisini arayıp sormayan hayırsız bir eşi vardır. "Garip turna gibi yoktur vatanım / Anam atam ağlayanım tutanım" mısralarıyla ifade edildiği kadarıyla, çocuğunu kaybettiğinde anne babası da hayatta yoktur. Şair anne babayı kaybetmeyi aynı zamanda vatansız kalmak olarak görüyor. Başına gelen bu felaketlerle şairin yediği yemek ateş olmuştur, bağırnı taşlar delmektedir. Dünyası başına yıkılmıştır. Şair "her zaman garazın bana mı felek" diyerek kaderine küsmüş durumdadır.

Bir başka şiirinde ise gurbete düşen birinin en çok özlediği iki şey olarak "aile" ve "baba vatanı" dediği köyünü öne çıkarmıştır. "Turnalar" başlığını verdiği bu şiirde, gidemediği memleketine turnalardan kendisinin yerine gitmelerini ister ve onlara Yıldızeli'yi tarif eder:

*"Sılanın dağları Yıldız'a benzer
Mübarek gülleri nergise benzer"*²³

²¹ Sazın ve Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-IV: 524-525.

²² Kaya, cilt 1: 173.

²³ Kaya, cilt I: 377.

Şiirde ikinci cennet olarak nitelediği sılaya gittiklerinde turnalardan uğramalarını istediği yerleri şöyle sıralar: Önce babasının kabrine uğrayıp bir Fatiha okumalarını, sonra evini bulup düşkün annesinin perişan halini sormalarını ister. Çıkarken kapının solunda bir kütük vardır. Ona selam verin der. Sonra kardeşine misafir olup Sivas'ı görmelerini ister²⁴.

Gülezer, 1958'de Sivas Divriği'de doğmuştur. Ona âşıklık geleneğini öğreten bir ustası olmamıştır. İrticalen şiir söyleyemez. Mahlas da kullanmamıştır. Şiirlerinde hayatın daha çok acı yanlarını konu etmiştir. Şair "Kumar Borcu" adıyla yazdığı bir şiirinde aile kavramının çok acı ve çirkin bir yanını dile getirir. Kumar borcuna karşılık olarak babası tarafından borçlusuna yüz milyon liraya satılan ve sonrasında daha kötü durumlara düşürülen kızın ağzından yazılan şiire göre kız, yaşadığı durumu, "sanki gök yarıldı düştü üstüme" cümlesiyle ifade eder. Annesi ise utancından yatağa düşmüştür. Bu şiirde aile kavramının acı fakat gerçek yüzü dile getirilmiştir.

*"Ar namus dediğin paraya bindi
Bedenim yolgeçen hanına döndü
Kimden hesap sorsun gençliğim şimdi
Namusun bedeli bu kadar ucuz"*²⁵

Aile kurumunda yaşanan acılı manzaralardan birini de Gülfidan, "Yoktur" adlı şiirinde dile getirmiştir. 1920'de Sivas Şarkışla'da doğan şairin kendisi iki, kız kardeşi bir yaşındayken babası seferberliğe alınmış ve şehit düşmüştür. Bunun üzerine annesi kayınbiraderiyle evlenmiş, bu evlilikten bir erkek çocuk olmuştur. Gülfidan beşi erkek yedi çocuk annesidir. "Yoktur" adlı şiiri kendi hayat hikâyesinden hareketle yazmıştır.

*"Ağlayı ağlayı kapandı gözüm
Perişan halimi görenim yoktur
Beş tane oğlum var iki de kızım
Şimdi bir tas suyumu verenim yoktur"*²⁶

Şiire göre şair ihtiyar haliyle perişan durumdadır. Babasının şehit olmasıyla annesinin gülmediği gibi kendi yüzü de gülmemiştir. Yedi çocuğu olmasına rağmen halini gören, bir tas su veren yoktur. Emmisinin oğlu ve aynı zamanda üvey kardeşi olan Ahmet de gelmemektedir. Hâlbuki küçüklüğünde onu öz kardeşi bilmiş, ninniler söyleyerek büyütmüştür. Ancak yuvası ıssız halde kalmıştır.²⁷

²⁴ Kaya, cilt I: 377.

²⁵ Kaya, cilt II: 454.

²⁶ Kaya, cilt II: 455.

²⁷ Kaya, cilt II: 455.

1942’de Sivas Şarkışla’da doğan Gülhanım’ın bir yaşında beşikten düşüp sakat kalarak başlayan hüzünlü hayatı, evlendiğinde de devam etmiştir. Yazdığı “Feleğin Sillesi” adlı şiirinde kendi hayatını konu almıştır. Çocuğu olmaması sebebiyle Hasan Demirbaş adında birine ikinci eş olarak verilen Gülhanım, iki erkek bir kız, üç çocuk dünyaya getirmiştir. Kocasını trafik kazasında ölünce hayatın yükü tamamen omuzlarına binmiştir.

*“Bir yaşında iken düştüm beşikten
Sakat kaldım hotum ile aşkıktan
Gözü yaşlı gelin çıktım eşikten
Kimi bozdu geçti kimi de serdi”²⁸*

Hâlbuki Anadolu’da evlenme yaşına gelen kızlar için seveceği biriyle evlenip yuva kurmak, mutlu olmanın yegâne yoludur. Öyle ki gençlik çağına gelen bir kız için evlenip bir yuva kurmaktan mahrum kalmak, ölümlü eş görülmüştür. Şairin evliliği “dikenin batacak gül” olarak görmesi, evliliğin kendisine birçok problemler getireceğini bildiğini gösterir. Ancak evlilik yaşına gelmiş bir genç kızın gözünde evlilik, dikenleri mutlaka ellerini kanatacak olsa da bir gül kadar güzeldir. Bu tespiti 1966 Sivas doğumlu olan şair Gülhan’ın, “Hasretim” adlı şiirinden hareketle ulaşılmaktadır:

*“Hayatta bir candan dostum olmadı
Derdimi soracak dile hasretim
Kış geldi bahçemde gül de kalmadı
Dikenin batacak güle de hasretim”²⁹*

Şiire göre yuva kurulacak eş, kadın için candan bir dosttur, ömrün güller açan baharındır. Kerem’in yüreğinin yanması, Ferhat’ın dağları yarması, Karacaoğlan’ın derdini tellere dökmesi, birlikte yuva kuracak dostu özlem dolayısıyla. Bacası tüten bir aile ocağı kuramadıktan sonra bir kız için hayat ölümünden farksızdır:

*“Gülhan’ım dünyaya gelmen zamansız
Ya geldin ne oldu bacan dumanlı
Hayat da ölüm de aynı, amansız
Canın tenden alan ele hasretim”³⁰*

Şair Gülhan gibi Ümran için de yuvaya hasret olmak, ölmekle bir tutulur. 1990’da Sivas Hafik’te doğan şair, “Ağlarım” adlı şiirinde yuvasından ayrı düşmenin verdiği acıyla ağladığını dile getirmektedir. Gurbet ellerde yuvasından ayrı kalmasından duyduğu acıyı şair, “mor

²⁸ Kaya, cilt II: 457.

²⁹ Kaya, cilt II: 460.

³⁰ Kaya, cilt II: 460,461.

sümbüllü bağlarının viran olması” ve “feleğin tenini hızar gibi biçmesi”yle ifade etmektedir³¹.

1954’te Sivas Ulaş’ta doğan Leylâ, babası ve üç kardeşi şair olan bir ailenin çocuğudur. “Oğul” adlı şiirinde bir oğul için annenin ne anlama gelmesi gerektiğini dile getirmiştir. Şiire göre anne, oğlunu dokuz ay karnında taşıdıktan sonra ak sütüyle emzirdiği; ona güneşte gölge, yağmurda gövde olmuş olan, nice dertlere rağmen büyütüp onu bugünlere getiren insandır. Annenin gözünde ise oğul, kederli günlerinde varlığıyla kendisine ses olur. Onun için oğul, doyulamayan bir meyvedir ve bir anne ölmediği sürece oğlundan ayrılmaz.

*“Anayım ben ana gibi yar olmaz
Evlat bir meyvedir ona doyulmaz
Ölmeyince Leyla senden ayrılmaz
Büyüttüm bugüne getirdim oğul”³²*

1935 doğumlu, Sivas Gürünlü şair Medine Kayapınar, beşik kertmesi olduğu halasının oğluluyla evlendirilmiş, kendi deyimiyle sürgün edilmiştir. Annesi istemediği halde babasının zoruyla kurulan bu yuva, ona ömür boyu sürecek zorlukları ve gözyaşını getirmiştir. O, yaşadığı duyguları “Vurdu Beni” adlı şiirinde dile getirmeye çalışmıştır.

Şiire göre onu verdikleri yer, “Ağustos ayında kış”ı yaşadığı çok karlı uzak gurbet eller olmuştur. Telefonun olmadığı, mektubun dahi gelmediği bir yerdir. Çocukları hastalandığında doktor yüzü görememiş, bu sebeple on çocuğundan dört tanesi ölmüş, ayıp diye ölen çocuklarının yanına bile yaklaşmamıştır.

*“Kaynanam halamdı taraf çekmezdi
Bu da benim diye dönüp bakmazdı
Çok hizmet ettim yine de bilmezdi
Selvinin başında da vurdu beni”³³*

Halden bilmeyen cahil bir kaynana olan halasının karşısında derdini hiç anlatmadan yaşamaya çalışan şair, bunun kaderi olduğunu ve değişmeyeceğini düşündüğünden yukarıda şair Gülhan ve şair Ümran gibi ölümü kurtuluş olarak görmeye başlamıştır³⁴.

1926’da Yozgat Sorgun’da doğan Sıdika, okumayı 51 yaşında öğrenmiş âşık tarzı şiirler söyleyen bir kadın şairdir. “Deyiş” adını verdiği şiirinde aile içinde yaşanabilen farklı bir durumu, annenin çocukları için verdiği onca emeklere rağmen çocukların anne kıymetini

³¹ Kaya, cilt III: 367.

³² Kaya, cilt IV: 13.

³³ Kaya, cilt IV: 67.

³⁴ Kaya, cilt IV: 67.

bilmemelerini dile getirmiştir. Şair şiirinde, çocuklarının sıcak bir yuvada güzel büyümeleri için uyku yüzü görmediği, aç kaldığı, herkes eğlenirken kendinin sadece baktığı, gece de gündüz de bitmeyen işlerle uğraştığı zamanlar geçirdiğini dile getirmiştir. Kendi rahatını unutup çocukları için ömrünü feda ettiği o yıllardan sonra dişleri erkenden dökülmüş, sağlığını kaybetmiştir, geceleri rahat uyuyamamaktadır. Bu fedakarlıklardan sonra ileri yaşlarında çocuklarından vefa beklerken bir faydalarını görememektedir ki feda edilen ömrün sonunda bu, ailelerde yaşanabilen, bir anne için çok zor bir durumdur:

*“Genç yaşında ölür benim
Mezarda çürür kefenim
Gözüm açık gider benim
Bilmediniz kıymetimi”³⁵*

Bir ailenin kuruluşunda ve birbirine kenetlenmesinde başat rol annelerdedir. Aile bireylerinin her biri annede saf ve derin bir sevgiyi görür. Aileden biri gurbette kalsa onu en çok anne özler. Şair Sıdika “Destan” adlı şiirinde gurbete gönderdiği çocuğundan altı ay ayrı kalmanın annede oluşturduğu hasret ve özlem duygularını dile getirmiştir. Evlat hasretiyle annenin yedikleri boğazına düğümlemektedir, köşelere çekilip ağlar olmuştur. Yavrusunun gelip gözyaşlarını silebilmesi için dağlardan eğilip yavrusunun yolunu açmalarını ister.

*“Altı ay olmuş da nasıl dayandım
Ağlayarak gözyaşına bulandım
Divane oldum da oda dolandım
Gel yavrurum; gel, artık bekletme beni”³⁶*

1940’ta Yozgat Sorgun’da doğan Hacer, annesi Sıdika gibi şairdir. Hacer, bir şiirinde iki kardeşini birden gurbete göndermenin bir aبلaya verdiği hüznü cümlelere dökmek istemiş, kardeş sevgisini bir kadın olarak dile getirmiştir. Şair şiirini “abla olmak ne kadar da zor imiş” nakaratıyla yazmıştır. Kardeş hasretinin verdiği hüznü ablanın yüzü solmakta, baharı kışa dönmektedir. Yaşadığı his boynu bükülmek, ilikleri çekilmek şeklindedir.

*“Hacer derim ki sizi zora sokmayım
Kendi dertlerimle sizi yakmayım
Mektup yazın yolunuza bakmayım
Abla olmak ne kadar da zor imiş”³⁷*

³⁵ Durbilmez, 2016: 158.

³⁶ Durbilmez, 2016: 161.

³⁷ Durbilmez, 2016: 194.

1935'te Afyon'da doğan şair Aslı Bacı, şairce bir duyusuyla "anne" kavramını cümlelere dökmek istemiş, "Anam" adını verdiği şiirinde anne, farklı bir varlık olarak değil de bir rüya, bir melek, çocuğunu oluşturan zerrelerin kendisi olarak tanımlanmıştır. Çocuk için anne, alnından akan terin, gözünden dökülen yaşların içindeki bir varlıktır. Ve anne, gerçek olamayacak kadar güzel, uyanıkken görülen bir rüya olarak şairce ifade edilmiştir.

*"Aslı der ana, ana
Tanrı'nın lütfu bana
Güzelliğin bir yana
Sen melek biçimindesin"*³⁸

1907'de Erzurum Çat'ta doğan Âşık Deli Anakız yazdığı "Kız Evlat" adlı şiirinde tarıma dayalı hayat sürdüren ailelerde çoklukla görülen, erkek çocuk istenirken kız çocuğun doğması konusunu işlemiştir. Çocuğun kız olmasının sorumlusu olarak görülen ve açıkça suçlanan kadının bu durum karşısındaki duygularını şiirinde dile getiren şair, "ağam" dediği eşinin suçlamalarına gücümüş durumdadır. Buna rağmen oğlanı da kızını da verenin Allah olduğunu, kaderin böyle yazıldığını, buna gücümnenin Allah'a asi olmak anlamına geldiğini şiirde didaktik bir üslupla dile getirmiştir.

*"Allah verir adama oğlanı kızını
Bozulur mu Allah'ın yazdığı yazı"*³⁹

1925'te Malatya'nın Balaban bucağında doğan Emine Şener, "Dedim-Demiş" adlı şiirinde, annesi istememesine rağmen Ankara'ya evlenmesi, mesafe yüzünden uzun süredir çocuğuna hasret kalan annesinin ise ona duygularını dile getiren bir mektup göndermesi üzerine, cevaplarını ve duygularını şiire dökmüştür. Mektubunda bir yıldır ayrı olduklarını, hasretliğin canına yettiğini, gönül şehrinin gamla dolduğunu, gözyaşlarının çağladığını ve tahammülünün kalmadığını söyleyen annesi, kızına Ankara'da ne buldu diyerek serzenişte bulunmakta ve ana ile kızın ayrılmaması gerektiğini dile getirmektedir.

Kızı ise aynı şiirde cevap olarak kendisinin de çok hasretlik çektiğini, kendinin de kalpten yaralı olduğunu; evliliğin kader kısmet olduğunu, Hakk'ın kısmetini buraya verdiğini söylemektedir. Ancak şiirde "yârin gönlü olsun gelirim" ifadesinin kullanmakta ve annesinden bir yıl daha sabretmesini istemektedir. Burada kocasının ona izin vermediğini anlıyoruz ki bu Anadolu kızlarının evlilikle ilgili çok karşılaşılan trajik bir yönüdür. Kız yuva kurma isteğiyle ailesinin

³⁸ Manya, 1983: 26.

³⁹ Manya, 1983: 38.

onay vermediği birisine kaçarak ya da aile rızası olmadan evlenir. Ancak böyle bir evlilikle başına ne gelirse gelsin, bunu ailesine bildiremez, ailesinden destek göremez, şikâyet hakkı yoktur.

“Demiş: Bir ben miyim bahtı karalı

Dedim: Eminde de kalpten yaralı

Demiş: Bir yıl oldu ayrı duralı

Dedim: Bir yıl daha dursun gelirim”⁴⁰

İlkin Manya (Âşık Sarıcakız) 1948 Eskişehir doğumlu kadın âşıklardandır. Bir sanatçı kişiliğiyle Türk kadınların yaşadığı zorlukları gözlemleyip, “Kadın Türküsü” adlı şiirinde dile getirmiştir. Şiire göre kadının problemlerinin başlangıcı, “El kızı dediler ele saydılar” mısrasıyla evlilik sonrasını işaret etmektedir. Şiirin sonraki mısralarında aşağıdaki konular işlenmiştir ki bunların tamamı yuvasını kurmak için gelin gittiği yerde maruz kaldığı durumlardır: Berdel verilmesi, üzerine kuma getirilmesi, el kiri olarak görülüp eşinin boşaması, eksik etek-saçı uzun aklı kısa ifadeleriyle hakir görülme, şiddete maruz bırakıp konuşma hakkı dahi tanınmaması, töre-namus deyip canına kıyılması.⁴¹

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Türkler için kutsal olan “aile” kavramına, yine Türklerin en eski ve kendine ait edebî geleneği olan âşıklık geleneğinde, kadın âşıkların şiirlerinde bakılmıştır. Kadını, aileyi ve âşıklığı kutsal olarak gören Alevî kültürde “aile” mefhumun anlamı, öne çıkan olumlu ve olumsuz yönleriyle inceleme konusu yapılmıştır.

Hem bir kadın hem de edebiyat sanatçısı olarak bu şahsiyetler halkın gören gözü, duyan kulağı, içinde yetiştiği toplumun duygu ve düşüncelerini dile getiren şahsiyetlerdir. Dolayısıyla her toplumun kültürü, yaşayışı, dışarı yansıtamadığı duyguları sanatçıların eserlerinde dile gelir, ifade imkânı bulur. Bu anlamda sanatçının toplumun iyi ifade edebilen sözcüsü olduğu söylenebilir.

Bu amaçla çalışmada, bir sanatçı olarak son yüzyıl Türk kadın âşıklarının, şiirlerinde “aile” kavramı üzerine yazdıkları şiirler ve burada işledikleri konular ele alınmıştır. Âşıklık geleneği içerisinde değerlendirilen ve antolojik eserlerde yer verilen, dolayısıyla bizim de âşık veya kalem şuarası diyebileceğimiz on yedi Alevî kadın şaire ait yirmi şiir tespit edilip incelenmiş, bu şiirlerde aile kavramının hangi yönleriyle konu edildiğine bakılmıştır.

⁴⁰ Manya, 1983: 42.

⁴¹ Artun, 2014: 497.

Buna göre 21. yüzyıl Alevî kadın âşıklarının edebî dilinde aile, başından itibaren maddî manevî büyük zorluk ve fedakarlıklarla kurulan bir müessesedir. Bunun için ilk ve büyük fedakarlığı, kendi ailesini bırakıp hayatının geri kalanını başka bir ailenin içerisinde geçirmeyi kabul etmekle kadın yapar. Sonra kadın için bu fedakarlıklar, -Anadolu insanının son yüz yılı dikkate alındığında- tarım ve hayvancılıkla uğraşan geniş ailenin sınırlı imkânları dahilinde, kadının ev işlerinden ve çok amaçlı yaşama alanlarından hayvanların bakımına, tarım işlerinden çocuk dünyaya getirmeye kadar birçok zorluklarla beraber devam eder. Türk kadını verdiği emeklerle Türk aile yapısının ayakta tutucusu ve merkezi konumundadır. Bu sebeple bir ailenin kurulmasında, büyümesinde ve devam edebilmesinde kadın, başat roldedir.

Acısı ve sevinciyle sayısız hatıra biriktiren kadının gözünde ailenin yeri ve anlamı daha derinliklidir. Ömrü boyunca hem fiziksel hem manevî açıdan yorulan kadının gözünden bakıldığında aile konusunda diğer bireylere oranla daha fazla bilgi ve duygu olacağı aşîkârdır.

Şiirlerden hareketle elde edilen sonuçlarda ilk dikkati çeken şey, Türk kadınının evlenme çağına gelince şiddetli bir şekilde kendi yuvasını kurmak isteğinin ortaya çıkmasıdır. Bu dürtüyle evliliğin getireceği yükler ve muhtemel kötü durumlar dahi göze alınmaktadır. Özellikle şair Gülhan'ın "Hasretim" şiirinden hareketle yuva kurmaya olan özlemin boyutu, bekar kalmayı yaşamak olarak görmeyecek, hatta ölmeyi isteyecek düzeydedir. Ancak ilginç olan, bu yüksek düzeydeki arzunun kaynağında bir sevgili olarak eş yoktur. Türk kadını bir sevgili ile hayat beraberliği için değil, bir yuva kurmak ve daha da önemlisi çocuk sahibi olmak için evlenmek istemektedir. Şairlerin aşkı konu eden şiirlerine rastlanmakla birlikte bunlar evlilikle ilişkilendirilmeyen, klasik diyebileceğimiz içerikte eserlerdir. Kadının eşini konu ettiği şiirler ise onu gurbete yollama, onun ölümünü ya da ondan şiddet görme veya terk edilme gibi durumları konu alan şiirler olmaktadır.

İkincisi, kadınların yaşadıkları birbirinden farklı problemlere rağmen aile fertleriyle kurdukları duygusal bağın yüksek olmasıdır. Öyle ki özellikle anne olduktan sonra Türk kadını evini, yuvasını kutsal bir mekân olarak görmekte ve gerek evinden gerekse evin bir ferdinden ayrı kaldığında, yaşamak istemeyecek kadar hayattan bıkmaktadır.

Anadolu halk kültüründe bir kız gelin olup evden çıktığında ailesi onu gittiği eve kurban etmiş sayılır ve bu yüzden eline kına yakılır. Kız gelinlik giyip evden çıktığında artık kendisini o evin eski kızı gibi göremez ve gelin gittiği evde büyük zorluklar yaşasa da baba

evine geri dönmesi anne-babasınca çok uygun karşılanmaz (Kaçarak ya da rızasız evlendiğinde bu kapı daha çok kapanır). Bunda, kurulan yuvanın sarsıntılar yaşayacağına muhtemel olmasının, bu sebeple o zorluklara rağmen bozulmaması için önlem amacı vardır. Bu düşüncenin yansımaları olarak örneğin Amasya ilinin Ziyaret Kasabasında gelin çıkarma, sabahın ezandan da önceki karanlık saatlerinde yapılır. Yöre halkı bu gelenekle, kızın evinin yolunu unutmaması ve gelin çıktığı baba evine nasıl geri döneceğini öğrenmemesinin amaçlandığını söylerler.

Bu kültürel bilginin yansımaları olarak şiirlerde kadının evini bir “vatan”, hatta insanın asıl ait olduğu yer olan “cennet” olarak telakki etmesini görüyoruz. Yuva ile vatan arasında kurulan bu ilişki, kadının yuva kurmaktaki en önemli sebebi olan çocuklarını vatan için doğurduğunu, onları vatana feda edebileceğini düşünmek biçiminde derinleşir. Burada vatan kaybedilirse yuvaların da yok olacağı fikrinden başka, bir de vatanın devamlılığının, içerisinde yuvaların kurulması ve yeni nesillerin devamlılık arz etmesi sayesinde sağlanacağı şeklinde anlayış vardır (Bunda Türk kültüründeki ateş ve ocak kültürünün etkili olduğunu düşünmekteyiz). Ailenin çocuklar ile elde ettiği genetik devamlılığı, yine o çocuklarla vatanın hem korunması hem de sonsuza kadar varlığını devam ettirmesi anlamında bir teminat olacaktır.

Ancak bu konuda şiirlere yansıyan toplumsal problem olarak, doğan çocukların erkek değil de kız çocuğu olmasını görmekteyiz. Tarıma dayalı toplumun gerek kas gücü gerekse büyük aile tipini gerektirmesinden kaynaklı bu durum, nüfusun şehirlere göçmesiyle birlikte önemini kaybetmiştir.

Türk kadınının şiirlerde çokça ifade bulan problemlerinden birisi “gurbet”tir. Şiirlerde “gurbet”, fazlaca konu edilmiştir. Bu, kadının öncelikle çocukları olmak üzere, eşi, anne-babası ve kardeşlerine sevgisinin aşırı olmasından kaynaklıdır.

Türk kadını öncelikle insanoğlunun Hz. Âdem’le yasak meyveyi yiyene kadarki kaldığı cenneti vatanı olarak bilmekte, yasak meyveyle birlikte dünyaya, gurbete gönderildiğini düşünmektedir. Gelin olup evinden çıkmasıyla evinden ve anne babasından ayrı kalışını gurbet olarak nitelendirmemektedir. Ancak yurt dışına gelin gittiğinde vatanından, şehrinden, köyünden, evinden ve anne babasından uzakta oluşunu gurbet olarak nitelendirmektedir (Zaten kadının özellikle yurt dışına gelin olmasının konu edildiği şiirlerde vatanı da ailesi olarak gördüğünü gözlemliyoruz).

Hastaneye yattığı sürede evinden (yuvasından) ayrı kalışını gurbet olarak nitelendirmektedir. Ancak bir anne olarak asker ettiği

oğluna, gelin ettiği kızına olan özlemi en çok acı çektiği gurbet acısı olarak öne çıkmaktadır. Anne babasını kaybettiğinde ise durumunu gurbetin ötesinde, vatansız kalmak olarak görmektedir. Gurbet olarak işlenen durumlardan biri de abla olarak uzağa gitmiş olan kardeşlerine olan özlemdir. Şiirlerde karşımıza çıkan en acı gurbet konusu ise yurt dışına gelin gitmiş bir anne iken, çocuklarının ölümünü yaşamaktır.

Doğurup büyüttüğü çocuklarının yaşlandığında kendisine bakmamaları, yani hayırsız evlat, acı bir durum olarak iki şiirde konu edilmiştir. Bu, konunun Türk toplumunda çok rastlanan vahim bir durum olarak öne çıktığının göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Hayrani ve Şahin, Muzaffer, (Haz.) (2011). *Ku'an-I Kerim Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Artun, Erman, (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Ata Yıldız, Naciye ve Turan, Fatma Ahsen, (2016). *Türk Dünyası Âşık Edebiyatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Banarlı, Nihat Sami, (1997). *Resimli Türk Edebiyatı, Cilt 1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Başgöz, İlhan, (2014). *İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Çapraz, Erhan, (2019). "Ozanların Âşıktan Babaya Dönüşüm Serüveni: Âşık Tarzı Şiir Geleneğinin Teşekkülünde Bektaşiliğin Rolü." *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi (İjhe)*, Cilt 5, Sayı 12, S. 1037-1063.
- Çobanoğlu, Özkul, (1999). "Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürünün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri", *Osmanlı, Kültür ve Sanat*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, S. 51-71.
- Durbilmez, Bayram, (2016). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Umay, (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Halıcı, Feyzi, (Haz.) (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Karadayı, Osman Nuri, (2017). “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Tasavvufi Neş’enin Âşık Tavrına Yansıması”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 43-64.
- Kaya, Doğan, (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, Doğan, (T.Y.). *Sivas Halk Şairleri I-II-III-IV*, Sivas: Önder Matbaacılık.
- Kaya, T. T. (Ed.) (2010). *Sazın ve Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri I-II-III-IV*. Ankara: Özbaran Ofset Matbaacılık.
- Köksel, Behiye, (2010). *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneğinde Kadın Âşıklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köktürk, Şahin, (2018, Mayıs). “İslam Öncesi Dönemde Ozanlık Geleneği” *Uluslararası Türk Dünyası Âşıklık Geleneği Çalıştayı’nda Sunulan Bildiri*, Bişkek.
- Köprülü, M. Fuad, (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad, (2012). *Edebiyat Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Manya, İ. (1983). *Halk Şiirinde Ana Sesi Kadın Ozanlar Antolojisi*, İstanbul İnanç Yayınları.
- Özarslan, Metin. (2016). “Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kadın Âşıklar Üzerine Bazı Düşünceler”. *Tarihi Değiştiren Toplumunu Dönüştüren Kadınlar, Bizim Büro Matbaa*, Editör: Alev Karaduman, Sayfa Sayısı: 260, Bölüm Sayfaları: 167-187.